

Hebrew Writers Association in Israel

1918)

עגנון כסופר-מופת: זהו הזמרוס חדש (מאכס ברוד, ב"נוייה רונדשאן"),

Author(s): ברוד קרוא

Source:

Moznaim /

מאזנים

Vol. No. / 1966), pp. 29-31 כ"ד א' (כסלו תשכ"ז דצמבר

Published by: Hebrew Writers Association in Israel

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23857676>

Accessed: 25-03-2018 08:47 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Hebrew Writers Association in Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Moznaim / מאזנים*.

JSTOR

<http://www.jstor.org>

היציבות של הכבוד. עתה הכבוד איננו שווה הרבה. מי ישנו בעולם הזה, שיוכל לחלוק לי כבוד. אם שמעתי מפי ברנר, "דאס איז געשריבן צו דער זאך" (זה כתוב לעניין), או בציינו באחת מאגרותיו אלי, "נפשי יצאה בקרא" — אז ידעתי כי יש לי כבוד. כיום אני קורא עלי הרבה דברים, "עס הייבט זיך ניט אָן" להד"ס. אינני מתפעל ואינני עונה גם כשיש מה לענות. הכתיבה נעשתה מלאכה קלה, בלי צירי יולדה ובלי אחריות. מאז התחלתי לכתוב, נדמה לי, כי לא יצאתי ידי חובה, אני מנסה לתקן את עצמי ובודק מחדש את טיב מטבעותי. ואשר לכבוד — לא במלקחיים יקח. הוא צריך לבוא בהיסח הדעת. הזכיה הגדולה וכל הדברים הנפלאים באים כמו פתאום, כפתק מן הרקיע. — — —

שעניתי, ועגנון העיר והמשיך: — גם אני צעיר הייתי ומכל סופרינו עשו עלי רושם רק שני סופרים — ביאליק וברנר. הם היו ריכוז של איזה דבר עצום. אך לא אשכח חסדו של שמחה בר־ציון. הוא נתן לי קרדיט מלא, כשהייתי נתון בגישושים והיסוסים ועדיין פקפקתי בעולם־הבא הספרותי שלי. הוא אמר: „וויי איז צו מיר, מען וועט זיך באלד דארפן שעמען פאר דעם יינגל" (אבוי לי, בקרוב נצטרך להתבייש בפני הנער הזה). גם ברנר קירבני אליו בעודני צעיר באמת. הוא היה אדם רב־סתירות, ובכל זאת בעל שלימות. חוות דעתם היתה יקרה לי מאד. עתה, לעת זיקנה, אני חי בדרך, שאיננו מכיר את המטבע שלו. לפנים ידעתי ערכו של הגראצר (מטבע במדינת אוסטריה). היה ערך קבוע לדבר רים. אני מעריך חשיבותה של יציבות, גם את

ברוך קרוא / עגנון כסופר־מופת

זהו הוֹמְרוֹס חדש (מאכס ברוד, ב„גוֹיִיה רוֹנְדֶשְׁאָר", 1918)

עם מחן פרס־נובל לעגנון ראוי שנסכם לעצמנו את סגולתו כסופר־מופת לדור ולדורות. יש בו כמה צדדים, ונכוננו כמה גישות אליו. אנסה להגדיר כאן שלוש גישות. האחת — והיא, לדעתי, העיקרית ועל־כן ארחיב עליה את הדיבור — הגישה מבחינת הסגנון; השניה — מבחינת הנושאים; השלישית — מבחינת הכיוון.

מבחינת הסגנון

שלושה אני יודע בספרות העברית החדשה בחלק הפרוזה שבה, שנאבקו עם שר הלשון עד אם בירכם. שלושה אבות, שבזכותם הפרוזה העברית קיימת. שלושה שהצורה והסגנון עיקר להם; שלא ניגשו ליצירה עד שמצאו ושהמציאו דפוס הוגן לה.

הראשון היה מאפו. עד שבא מאפו היו המשכילים כותבים במלים שאולות מן התנ"ך. אבל לא בסגנון התנ"ך, לא ב„נוסח" התנ"ך אם להשתמש במונח של ביאליק. כשניגשו הללו לכתוב לא היתה לפניהם בעיית הסגנון כלל, אלא כל אחד תירגם מן הלשון השגורה בפיו למלים תנ"כיות. והיתה אותה ספרות מעושה בכל המובנים, שהרי משפת הדיבור לא היה בה, ואף לא משפת הכתיבה של העם וחכמיו עד המשכילים. משל למה הדבר דומה? למי שמוצא תלי חרבות ומניח סתם חרס על חרס בלי תואר ובלי הדר. „אספסוף של מלים", בלשונו של ביאליק.

ראשון היה מאפו שהרגיש כי כן לא ייעשה. הוא המשכיל הראשון שידע ללקט לא סתם אבני־גיר מנופצות, אלא לשוב ולבנות מהן נדבכים ובניינים, כדרך החוקרים משחזרי בניינים עתיקים. „אהבת ציון" היא שיחזור כזה. נסיון לכתוב כמו שהיו כותבים בימי התנ"ך.

הרגש הרגיש מאפו האמן, שכל אותה כתיבה שקדמה לשלו מגבבת סתם מלים ואינה עברית, אין בה משום יצירה. ואכן, לא היה סיפור עברי הבא־בחסבו־אמנות עד שבא מאפו. כי אין ליצור בלי לשון. הצבת הראשונה היא של מאפו.

נוסח ראשון זה של מאפו לא הביא תולדות. עד כדי כך, שבכלל לא הוכר כנוסח. וביאליק ראה במנדלי את „יוצר הנוסח" הראשון, מפני שבאמת לא זכה מאפו להקים ולדות כיוצא בו. גם אחריו הוסיפו רובי המספרים לגבב מליצות ללא טעם וריח, לתרגם תרגום גרוע מלשון אחרת במלים תנ"כיות. אפילו סופר כסמולנסקין חטא בזה, וקשה לנו משום כך לקרוא כיום את דבריו. מאפו השפיע רק על מועטים; על קלמן שולמן, למשל, וגם על מנדלי בראשיתו. השני אחרי מאפו שיצר נוסח עברי חדש היה, איפוא, מנדלי לאחרי התגלותו. הוא העמיד הרבה ולדות, ועדיין מושל הוא בכיפה, ושפתו דובבות ביצירותיו וביצירות רוב סופרי הדור. ככל שהסופר יותר משובח ויותר חביב, יש בו יותר משום מנדלי, ואפילו יהיה התוכן מדרגני שבמדרגיו.

מנדלי, יוצר הנוסח השני, קלט גם את הנוסח הראשון. לא נכונה היא הדיעה שמנדלי כותב רק בלשון המשנה המדרש. יש בו גם שפע של תנ"ך ודווקא ברוחו של מאפו, רוח של בניין

ושיחזור. כטוב לב מנדלי עליו יתמלטו מקולמוסו פניני תנ"ך, והדברים חיים כנתינתם מן המקרא. כל תלמידיו של מנדלי אף הם אינם כלל נזירים מן התנ"ך, ואחד הגדולים שבהם, ברקוביץ, מרבה ביצירה סגנונית תנ"כית עממית בתרגומו לשלום עליכם, ממיטב פסוקי החומש.

אבל שני הנוסחאות הללו, של מאפו ושל מנדלי, גם במזיגתם במיטב מספרינו לא סיפקו את רוחו של עגנון. למן שורתו הראשונה. למן „עגונות“ שב„העומר“ (כל סיפוריו, כרך ג', עמ' של"ד), נושבת עלינו רוח חדשה. נוסח חדש בא. והוא חדש עד היום. כי הוא המאסף לכל הנוסחאות וכוללם יחד ומוסיף עליהם נופך ועיקר. אפשר היה לומר ב„דרך צחות“, כמו שהיה אומר עגנון, שהוא התיר את הסגנון העברי מכבלי העיגון. שלא כמשכילים הראשונים וכמאפו, ושלא כמשכילים האחרונים וכמנדלי וסיעתו, לא ניגש עגנון כבוחן ובודק מעשה איסטניס וכאדם הבא מן החוץ לברור לו שיכבה עברית הראויה להתכבד בה. בעוד שהללו אמרו התנ"ך הוא עברית, כל השאר אינו עברית, והללו אמרו התנ"ך התלמד עברית, כל השאר איננו עברית, היה בו אומץ לב לומר: הכל עברית. הכל כשר לשיחזור אמנותי. משל למה הדבר דומה — להבדל שבין המספרים הרוסים הראשונים, שגיבוריהם היו דווקא בניהם ובנותיהם של „פריצים“, והמספרים הרוסים האחרונים, מודוסטייבסקי ואילך, שגיבוריהם היו גם פשוטי עם. עגנון הוא, איפוא, אם אפשר לומר כך, ריאליסט סגנוני, והוא הרומאנטיקן מבחינת התוכן.

סתירה מדומה זו שבין ריאליזם ורומאנטיקה בנושא אחד קיימת, אגב, גם בציונות. לגבי חולמי התעודה ו„אור לגויים“ היתה הציונות ריאליסטית, ועם זה הרי היא, בחלומה על תחיה בארץ קדומים ומרחקים, דווקא רומאנטית שברומאנטיות. ואמנם, גם אצל עגנון אנו מוצאים גלותיות מופרזת, שכמעט אין למעלה ממנה בעברית. ועם זה סיפורים ציוניים מאין כמהם אצל שום סופר אחר. ולא רק סיפורים של געועים לארץ הקודש ועל עליה לרגל, אלא גם סיפורים ארצישראליים חדשים ממש. די להזכיר את „גבעת החול“, שסיפור המעשה שבו מתרחש במקום שנבנה „כרך גדול של תל-אביב“.

יש מונים את עגנון שהוא „מסגנן“, סטיליזאטור בלעז. אבל כלום תצוייר יצירה בלשון נטולה מתוך ספרים בלי סטיליזאציה? הרי זה כאילו היו מונים את הדיבור העברי שהוא מלאכותי. ודאי מלאכותי הוא. עד שיגיע זמן שלא יהיה מלאכותי. בעל הטורים הללו שמע פעם מפי מנדלי, שלגבי כל משפט ומשפט הוא חושב אם רבי יוחנן בן זכאי היה מדבר כך. למאפו די היה להסתכל בתנ"ך וליצור על פיו. ועגנון משווה לנגד עיני רוחו את היהודי טרום-ההשכלה, היודע רק עברית, אבל עברית טוטאליטארית, עברית כמות שהיא. כמובן, לא במקולקלים שביהודים כאלה הכתוב מדבר, אלא במתוקנים. כל סטיליזאציה היא אידיאל-זאציה (אם אין תכליתה לגלוג, כ„מגלה טמירין“ ליוסף פרל).

ואין זה עניין של צורה בלבד. כיוון שעגנון אמר הן לעברית כמות שהיא, אמר הן גם ליהדות כמות שהיא. והלך והפליג בדרך זו עד שהגיע מן הרומאן הקצר „עגונות“ לחיבור שולחן-ערוך ממש: „ימים נוראים“. לא כל קורא ולא כל סופר ילך אחריו עד כדי כך. אבל יש להם לדברים גיוון פנימי משלהם. גם ביאליק הלך בטוטליטאריות היהדותית שלו עד לחיבור „עין יעקב“ חדש, הוא „ספר האגדה“. והרי גם „ספר האגדה“ וגם „ימים נוראים“ מפרים בעיקר דווקא את הספרות העברית החדשה, החילוניות, כי זה כוחה המפרה של אמנות ושל שיחזור אמנותי ושל כל עבודת יצירה.

הקיצור, עגנון בנה את הבית השלישי בבניין הסיפור העברי מתוך לשון הספרים. עד שבא הוא, היינו עגונים לתנ"ך או למדרש או לשניהם. קם הוא ופתח לפנינו לרחבם את השערים לכל חדרי הלשון והספרות. „מובא בכתובים“ — כך הוא פותח את סיפורו הראשון „עגונות“. ו„סיפור פשוט“ הוא שם אחד מסיפוריו. כי מעכשיו הכל פשוט. הותרו כבלי העיגון לחוג זה או אחר של הלשון העברית שבכתב, הנוסח הבא, הרביעי, יהיה זה של הלשון העברית החיה בדיבור של חיים ממש. אשורנו ולא עתה. או — בלשון עגנון, בסוף „סיפור פשוט“: „אלקים שמים יודע אימת“.

אפשר לומר, כי מבחינת הסגנון עגנון הוא ההיפך ממנדלי. ביאליק הגדיר אל נכון את מנדלי כיוצר הנוסח, והוא הדגיש כמה פעמים „נוסח מוצק“. אכן, זוהי גדולתה של אסכולת אודיסה המפוארת בכלל, שיצקה ברזל לתוך התהרובוהו הרופס של סגנון ההשכלה ומה שקדם לה. היתה בזה מעין תחיית תקופת ספרד, אלא שבספרד נקבע נוסח מוצק רק לשירה, ואילו באודיסה נקבע עלידי ביאליק ומנדלי וחבריהם ותלמידיהם-חבריהם נוסח מוצק גם

לפרוזה. אולי זו הפעם הראשונה אחרי האגדה. גדולים מעשי אודיסה, ומפיה אנו חיים עד היום. אבל דור דור ודורשיו.

עגנון הוא הראשון שפתח תקופה חדשה ויצר אף הוא, כאמור, נוסח, אלא שנוסח זה אינו מוצק. במכוון אינו מוצק. מנדלי ואודיסה הן קלאסיות, עגנון הוא בארוקי. לא רק מה שיוצרים גדולים יצרו הוא חומר ליצירה חדשה בשפה, אלא גם מה שיצרו פשוטי-עם, המתי-עם; לא רק מה שיצרו אמני-ביטוי, אלא גם מה שהגו וציפצפו ילדים ונשים או רבנים, חסידים ומתנגדים כאחד, שלא הקפידו על לשונם ולא דקדקו, אבל רצו להביע משהו וגמגומם אהבה. בחינת החזון ניסן באלור, שהיה זמר גדול בכוח ועשה מעשה יצירה בניגוניו. כך עידן עגנון גלמדיבורים, עיקופי רעיון ורגש, מלל ורחש, שפוני-טמוני-חול-וקדש, קונטרסים ומגילות. ושוב — לא הקו השלם, הסימטרי הוא עיקר, אלא דווקא הקו השבור, הבארוקי. העיקר שהצירוף הוא אמנותי ואף טבעי ומגלה צדדים שלא נתגלו על-ידי הסגנון הקלאסי.

אין לשער ערכו של מהפך זה להתפתחות לשוננו בחיים. אף-על-פי שסגנון ישן-חדש זה יותר קשה להולמו, שהרי כאן לעיתים לא יועילו שום קונקורדאנציה ושום מלון, הרי היתה הרווחה. בכל אופן, בצד הסגנון האודיסאי ובצלו, נעים יהיה לטייל מעכשו גם בפרסם השיחים והשיחות של העם, ואפילו של ההמון, עד כמה שהיתה — והיתה — בו יצירה עברית.

ועוד: הסגנון המחודש לא בא רק מתוך איסטינסיות לשם חיפוש שוני. הוא בא מתוך הכרה מדעת או שלא מדעת, שאותה אודיסה רבתי בכל לאומיותה וציונותה והתרפקותה על העתיק והמקור, לא שכחה אפילו רגע אחד מלפזול כלפי אירופה המצוחצחת ולהיכנע לחוקיה הספרותיים והלשוניים. גם מנדלי וגם אחד-העם הסתכלו באספקלריה של אירופה, וכל משפט ומשפט שלהם בנוי לפי משקל אירופי. ודאי גדול היה כוחם, שעם זה לא ויתרו על קוצו של ירד מבחינת הדקדוק ושימוש הלשון בעברית. ואילו עגנון הפך את הגלגל במכוון אחרונית וכתב כמו שכתבו אבות-אבותינו לפני היות ההשכלה ואודיסה גם יחד. מי היה מעז להתחיל כפי שהתחיל עגנון את סיפורו הראשון? „מובא בכתבים חוט של חן נמשך והולך במעשיהם של ישראל הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו יושב ואורג יריעות יריעות טלית שכולה חן וחסד לכנסת ישראל שתתעטף בה“.

כאן לא רק חוסר סימני-הפיוסוק בולט, אלא עצם צירופי המלים, שמנדלי לא היה משתמש בהם בכלל, משום שאין כיוצא בהם במדרש אגדה, אין אלה מסוג אותם הלבנים שהוא היה בונה מהן בנייניו, ואם היה משתמש בהן, הרי רק באירוניה. ואילו כאן הדיבורים נאמרים בכובד-ראש — וכך הובנו. ואם הם בכל זאת דברי ספרות במובן הדור, הרי זה משום שאפשר לייחסם לפלוגי גיבור בן דור אחר. אבל היא הנותנת, שספרות התחיה — שלא לדבר על ההשכלה — לא היו לה גיבורים כאלה.

בחינת הנושאים

כמו בסגנון כן בנושאים כבר מורגש החידוש בסיפורים הראשונים העגנוניים הטיפוסיים. אחר כך בחר לו גם נושאים מדרניים. אבל בסיפוריו הראשונים כל הנושאים הם בני אותם הדורות, שלא תוארו בספרותנו, לא בימי ההשכלה ולא בימי התחיה, גם לא על ידי פרץ והרומנטיקאים.

עגנון חזר למקום שנפסק החוט. יתכן שהיה זמן, שצריך היה להפסיק את החוט לצורך השעה או הדור. אין כאן המקום לדון בפרשה זו שיש לה צד ציבורי, והוא צריך עיון ודיון. אבל, הסופרים הרחיקו לכת, כנראה, באותה הפסקת החוט. מי לנו גדול מביאליק — והוא לא המשיך את קו החסידות ולא גרס אותו, לא מצד התוכן ולא מצד הצורה. אולי היה נהג אחרת אילו ראה את הנולד, את השואה. מזלו של עגנון חוה. הוא רצה להנציח מה שהוניחו בני שני דורות. הוא נתן לנו את „עגונות“, ואת „היה העקוב למישור“, את אגדות פולין, את „הנידח“, את „אגדת הסופר“ ועוד ועוד. כן ירבה.

בחינת הכיוון

ומבחינת הכיוון הוא הראשון הממזג את אהבת ארץ-ישראל המסורתית עם ישוב ארץ-ישראל החדש מויגה אחת ללא כל תיוה ואנטי-תיוה וסינתיוה, אלא בפשטות גאונית. כאילו לא היתה בינתיים השכלה והתרחקות-מה. ודאי, המציאות היתה אחרת. דווקא בזה יש הרבה מדמיון הסופר. אבל בספרותנו, שבה אין כמעט — לא יאמן כי יסופר — רומן ציוני, הרי כמה סיפורים של עגנון הם הם הרומנים הציונים שלנו, ואפילו „בנעורינו ובזקנינו“, בכל הביקורת שבו, הריהו סיפור ציוני שבציוני.